

לסיכום שנת תצפיות

יגאל סלע

הכנרת ענייה למדי בעופות מים, אף כי שטחה ואורך חופיה גדולים, במושגים ישראליים. מספר המינים הקשורים כך או אחרת למים אינו מגיע ל-100 (ראה להלן רשימת העופות). במספר זה נכללים גם עופות אשר נזכרו בעבר ולא נצפו לאחרונה, וכן מינים שאותם מייצגים פרטים בודדים בלבד. מספר המינים הבולטים בשטח ושיש להם מאות פרטים, או לפחות עשרות, אינו מגיע אף ל-65. מספר המינים המבלים כאן לפחות עונה שלמה אחת גם הוא 65, אך מהם רק 17 דוגמים, ורק 4 מינים ידועים לבטח כיצויבים.

מצב זה תמוה לנוכח גיוון הנופים בחופי הכנרת, שמהם לפחות בקעת בטחה ושפך הירדן הם בעלי פוטנציאל ביאולוגי רב פי כמה. האם מצב זה הוא טבעי או שהוא תוצאת התפתחות תרבות האדם סביב הכנרת? קשה לדעת. מצויים בידינו כיום מעט מאוד נתונים רשומים נהימינים. להלן סיכום ראשוני של תצפיות שנערכו באגם מאז קיץ 1967 ועד קיץ 1969.

בתי-הגידול השונים

המים הפתוחים משמשים לאיסוף מזון, למנוחה ומקלט — לטבלנים (בעיקר מצויץ), שחפים (3 מינים), קורמורן גדול, שלד, שחפיתיים, ברווזים (7 מינים) ואגמיות.

המים הפתוחים כביכול הופי האגם, בעיקר בצפון, במזרח ובדרום, משמשים לאיסוף מזון — לשלדגים (3 מינים), אגמיה, צוללים (3 מינים), שחפית (4 מינים, הנפוצים כמעט רק בצפון-מזרח האגם), טבלני (3 מינים; הגמדיים — בעיקר במערב האגם). גם בריכות הדגים בשולי הכנרת (האון-עין-גב וגינורט) וכן שפכי הנחלים בבקעת בטחה ראויים להחשב על בראשונה.

החופים הזקופים מצויים בעיקר בדרום הכנרת ומעט בערוץ הירדן לפני הישפכו לכנרת. כאן נוצרו קירות עפר המשמשים מקום קינון לפרפורים וללבוץ חזה, וכמקום מנוחה ותצפית גם לשלדג גמדי.

החופים ששיפועם תלול, הבנויים עליהרוב חלוקים או חול, יוצרים תמיד גבול ברור בין האגם ליבשה. חופים אלה אינם מקום מחיה קבוע אף לאחד מה מינים, אלא אם הם מכוסים בצומח החופי המאפשר קיום לאותם מינים הקשורים לגופי שיחים וסבכים.

החופים השטוחים, חוליים או בוציים. על אלו נמנים תחומים שבהם המעבר מן האגם ליבשה איטי ביותר ולעיתים אי-אפשר להגדירו. הקרקע הבוצית מצמיחה שפע של צמחי מים וצבא, כגון נהרונית וסוף, גומא ודוחן, קנה וסמר. צורת גוף זו בשלמותה מצויה למעשה רק בבקעת בטחה, וגם שם לא בחוף האגם עצמו אלא בשפכי הנחלים ממזרח לאגם, ומול שפך הירדן בקוטר של כחצי

ק"מ. בריכות הדגים, בעיקר המונחות שבהן, מהוות בית-גידול דומה. צורת גוף זו מהאיכה למינים רבים. רוב מיני עופות המים של הכנרת מרוכזים לכן באיזור בקעת בטחה, ובתיכם: אגמיות, ברווזים שונים (9 מינים), שחפית (1), טבלנים (בעיקר המצויץ (3), חופמים (3), ביצניות (7), אנפות (6), עופות סבך קטנים (7) ועוד.

הקרקעות הלחות, שהן המימד המבנה של החוף השטוח, מאכלסות מינים העשויים להימצא גם בשדות יבשים למדי, כגון נחלאיל (3), קיווית, שיקשק, חסידה לבנה, אנפיה בכר, שדמית, תפר, פרנקוליו,

השפעת האדם

אין לתאר את התנהגות העיפית בכנרת בלי להתחיל שב בהשפעת פעילותו של האדם. לצורך זה נחלקות הציפורים ל-3 קבוצות: 1. בלתי מושפעות, או מושפעות במידה בלתי ניכרת; 2. מושפעות לחיוב; 3. מושפעות לשלילה.

גם ההשפעה השלילית וגם ההשפעה החיובית אינו ניתנות למדידה בכנרת, כי חסר לכך הוכח השוואתי, בהיות האגם כולו נתון בעת ובעונה אחת לפעילות האדם. אין בו אפוא פינה יבשה ייחול העופות להתנהג באופן טבעי לחלוטין.

בקבוצה הראשונה נכללים מינים ביניים ביניהם, כגון שלד, תפר, קניח קטנה, נחלאיל אפיר, שלוש מיני השלדגים, והטבלנים החיים בחוף באגם הפתוח (הטבלן המצויץ והגמדי) סיבכים מהפרעת מחזור הרבייה שלהם בכנרת). מינים אלה מגלים הסתגלות טובה לקרבת האדם, וגם ניפו הקניחו שלהם לא נפגעו. הרי שהופעתם המספרית בכנרת נראית להיות בלתי פגועה.

הדייג, וכן בשאר מפני מזון האדם המופיעים בכנרת. כן נהנים מפעילות האדם כל אותם שיכני סככים שליד מים: סופיה, רליה, פורצנה, צייה, מחול החזה, קנית קטנה ואחרים. שטח המחיה של כל אלה הורחב בהרבה עם הפירת בריכות הדגים. בריי כות הדגים משפיעות בכיוון החיובי גם על אוכי לוסיות המינים הקשורים למים רדודים והבוץ בעונה החורף, כגון ברווזים, דמויי הופמי ודמויי חסידה.

בקבוצה השילשית נכללים, במידה זו או אחרת, רוב עופות הכנרת. חלקם נפגעו מהרס מקומיה הקיבון: אנפה ארגמנית, טבן מצויץ ופרנקולין (השניים הראשונים חדלו לקנן בכנרת); ורובם מוטרר דים קשה מהופעת בני אדם (דייגים, טיילים, חקלאים) בתחומי מחייתם, הפגיעה חמורה במיוחד בעופות דוגרים או דוגרים בכות: שחפית ים, שחפית לבנת לחי, שיקשק, אנפות שונות ואחרים. מאלו נעלמה כליל האוכלוסייה הדוגרת, ואחרים פחתו. חומרת חיסול אוכלוסייה דוגרת נודעת מן העובדה, כי הרס בתי הגידול והמותה מרעלים הולכים ומקטינים בכל העולם את מספרם של עופות המים. לפיכך אסיר כיום, שלא כבעבר, לסמוך על אפשרות של ההחדשות אוכלוסייה מעדפי אוכלוסיות אחרות בשכנות.

קן סופיה

בקבוצה השנייה נכלל מספר מינים דומה. אלה עופות, שלפחות חלק מטחורר חייהם מושפע בבירור לטובה מקרבת האדם, והשפעה זו חזקה מהשפעתו השלילית של האדם. על אלה נמנים השחפים, שחלק נכבד ממונם מצוי בבריכות הדגים בשולי הכנרת, בהרת הדגים הנופלים או מושלכים מרשתות ספינות